

Ключови думи:

Извори и изворознание

Периодизация

Историография

Летописна традиция

Феодална държава

Исторически съчинения

Цели:

След запознаването с лекцията Вие трябва да усвоите знания за:

- ✓ *Периодизацията на историята на човешкото общество и на българската феодална държава (ранен, развит и турски феодализъм в българските земи);*
- ✓ *Изворознанието;*
- ✓ *Видовете извори;*
- ✓ *Историята на летописната традиция в българската Средновековна държава;*
- ✓ *Българската (Средновековна) историография през Възраждането и след Освобождението*

1. Периодизация на историята на човечеството

В методологическо отношение за улеснение изучаването на историята на обществото тя се разделя на няколко периода:

- *Праистория* – периодът обхваща т. нар. каменна епоха. Това е времето, когато основните оръдия на труда и оръжията са направени от камък, дърво и кост. Подпериодите на

праисторията (=каменната епоха и преход към металните епохи (халколит=енеолит=медно-каменна епоха) са: палеолит (старокаменна епоха), мезолит (среднокаменна епоха) и неолит (новокаменна епоха). Като цяло периодът започва от времето на появата на *homo erectus* и *homo sapiens*. Праисторическият период от развитието на човечеството е времето до появата на писмеността. В края на каменната епоха започва изработването на глинени съдове, а и земеделието и одомашняването на някои животниски видове се обособяват като едно от основните занятия на първобитните хора. Налице е и определено религиозно мислене, пречупено през призмата на култа към мъртвите. В епохата на неолита вече има подчертан култ към Великата Богиня-Майка, към Слънцето, земята, природните феномени. Впоследствие се стига до антропоморфизиране на религиозните представи за божествата. В този период се появяват и първите образци на праисторическото изкуство чрез скалните рисунки, костените идоли и орнаментираната керамика;

- *Древност* – това е периодът на бронзовата епоха, когато се появяват през IV-III хил. пр. Хр. най-старите цивилизации (Египет, Месопотамия, Индия и др.), което е израз на утвърждаването на държавата, а това е знак за появата на имущественото неравенство. От тази епоха вече се говори за писана история, тъй като се появяват първите писмени системи. Налице са наченки на металургия. Обработка се мед, злато, калай. Заедно с обособяването на металургичния процес като важно мъжко занятие се налага и т.нар.

патриархат, при който постепенно мъжът изземва от жената централната ръководна роля в обществото;

- *Античност* – съвпада с бронзовата и желязната епохи и увеличаване на раннокласовите държави. Това е времето на античните цивилизации: Древнотракийските държави, гръцките полиси, Рим и др.). Налице са значителни постижения – развитие на: архитектура и жилищно, крепостно и храмово строителство, занаяти и търговия, корабостроителство, математика и астрономия, анатомия и медицина, литература и изкуство, усъвършенстване на керамиката, ювелирното изкуство, живописа и писмеността;
- *Средновековие (или Средни векове)* – през XVII в. Кристоф Селариус, разделя европейската история на три периода: античност, средновековие и ново време. Терминът Средновековие вероятно е въведен през XV в. от Леонардо Бруни в неговата „История на Флоренция“. Специфичното за този период е разпространението и утвърждаването на християнството и феодалните обществени отношения. Началото на Средновековието според различни автори се свързва с разделянето на Римската империя на Източна и Западна или с падането на Западната Римска империя (476 г.). Краят на периода е спорен. Според някои съвпада с началото на Ренесанса в Италия. Други посочват падането на Константинопол под ударите на османските турци (1453 г.), откриването на Америка от Христофор Колумб (1492 г.), началото на книгопечатането и т.н. Спазвайки разделението на феодализма на три периода, и Средновековието се дели на Ранна (V-XI в.), Развита (XI-XV в.) и Късна (XV-XVII в.) епоха. Основните събития от Ранното Средновековие са: Великото

преселение на народите (хуни, славяни, тюрки, авари, хазари и т.н.), създаването и разпространението в Европа (Испания) на исляма, Възникване на Франкската държава, издигане на Византия и България, създаване на държавите на остготите и вестготите. Характерното за Развитото Средновековие са: кръстоносните походи, процъфтяването на западноевропейските държави, развитието на славянските държави, технологични открития и въведения (внедряване на барута, коприната, очилата, компаса и т.н.). Късното Средновековие е времето на Реформацията, великите географски открития, прогонването на арабите от Испания, проникването на османските турци в Европа. Най-често късното Средновековие се идентифицира с Ренесанса.

- *Ново време (Модерна епоха/Съвременна епоха)* – Периодът се дели на Ново и Най-ново време. Началото на *Новото време* според различни учени се отнася до различни събития – от падането на Константинопол – географските открития-Реформацията на Мартин Лутер до Великата френска революция. Краят на Новото време обикновено се отнася от 60-те – 70-те години на XIX в. до неговия край. Вторият подпериод – *Най-новото време /Съвременната епоха* следва първият етап на Новото време и най-общо се периодизира от края на XIX в. до днес. Характерно за това време е индустриализацията, секуларизацията, капитализмът и социализмът, задълбоченото противопоставяне на идеологии.

2. Периодизация на Средновековната българска история

Опити за периодизирането на Българското средновековие е правено още през епохата на Възраждането. Принципно Българското Средновековие стъпва на широко възприетата периодизация в Европа, където Средновековието се идентифицира с феодализма и в този случай той се разделя на три периода: ранен феодализъм (V-X в.), разцвет на феодализма (XI-XV в.) и късен феодализъм (XVI-XVII в.).

Проф. Васил Златарски определя три периода и за Българското Средновековие:

1. Епоха на Първото българско царство – с два подпериода:
 - Епоха на хуно-българското царство (VII-IX в.)
 - Период на славянизация (IX-XI в.)
2. Епоха на Второто българско царство (XII-XIV в.)
3. Епоха на турското владичество (XV-XVIII в.)

Днес българската историческа наука предлага следната периодизация:

1. Ранен феодализъм (VII-XI) – зараждане и утвърждаване – с два подпериода.
2. Разцвет на феодализма (XI-XIV в.)
3. Разцвет на турския феодализъм в българските земи (XV-XVIII в.).

3. Извори и историография на Българското Средновековие

Всеки веществен писмен или устен паметник, който отразява моменти от историческото развитие на обществото, се нарича исторически извор. На базата на информацията от изворите се пише историята на човечеството.

Изворите могат да бъдат домашни (с български произход) и чуждестранни. Последните имат византийски, арменски, персийски, унгарски, руски, сръбски, арабски, западноевропейски произход и т.н. За средновековната българска история от голямо значение са византийските писмени извори, които са събрани в една голяма многотомна поредица „Гръцки извори за българската история“. Западноевропейските извори обикновено дълго време използват латински език, затова тяхната поредица е известна като „Латински извори за българската история“.

Веществените извори за българската средновековна история се откриват при археологическите разкопки. Останали са много крепостни (Плиска, Велики Преслав, Велико Търново и т. н.) и погребални съоръжения, църкви, предмети на бита, изкуството и културата. Не малко са и преданията (устните извори), които по един или друг начин са достигнали до нас.

Българската историография се появява твърде късно заради особеностите в историческото развитие на българите, макар че и в по-старите епохи има исторически съчинения, които по някакъв начин ни информират за едно или друго историческо събитие. В това отношение може да се даде пример с останалите от времето на кан Омуртаг каменни надписи: Търновският, Сюлейманкьойският, надписите около Мадарския конник и т.н. Подобна историческа стойност е и най-старият писмен български извор „Именник на българските канове“, открит през 1866 г.

Като исторически труд се категоризират т.нар. „Историкии“ на Константин Преславски – един извор с компилативен характер, от който научаваме за битката на Крум и Никифор и отрязването на главата на византийския император. Именно тук се открива точната дата на битката при прохода Верегава – 27.VII.811 г.

Агиографската литература – житията на светците – също дават ценни сведения за съответната епоха и събития, както на пример кратките и пространните жития на братята Константин-Кирил и Методий.

Като цяло средновековните съчинения нямат оригинален характер. В повечето случаи са преводни, компилативни, особено що се отнася до хрониките (като исторически съчинения).

През X в. е създаден историческият разказ „Чудото с българина“, от който се черпят сведения за войната на Симеон с маджарите.

От Средновековието могат да се споменат „Видение Исаево“, „Видение Давидово“, „Анонимен български апокриф“, „Синодикът на цар Борил“, различни надписи върху камък, по стените на църкви и т.н.

Историческата литература от това време обхваща хроники, летописи, житийна литература и др.

От късното Средновековие известни български автори са Константин Костенечки (XIV-XV в.), Петър Парчевич, Петър Богдан и т.н.

За първи път можем да говорим за начало в развитието на историописа при Паисий Хилендарски и неговата „История Славянобългарская“ от XVIII в., както и за авторите след него: Софроний Врачански („Житие и страдание грешнаго Софрония“ и др.), Неофит Бозвели („Мати Болгария“), Юрий Венелин („Древные и нынешные болгаре“), Георги С. Раковски („Няколко речи у Асену, цар болгарски“), Спиридон Н. Палаузов („Век болгарского царя Симеона“).

В освободеното Княжество България работи и първият български професор историк Марин Дринов, получил образованието

си в Московския университет. Той е един от основателите на Българското книжно дружество (зародиш на БАН), основател и на Народната библиотека в София и първи министър на просвещението в свободна България. Неговите исторически публикации са определен принос в българската историография („Заселение Болканского полуострова славянами“, „Хуни ли сме?“, „Болгаре и Константинополская патриаршия“, „Южные славяне и Византия в X веке“ и мн. др.).

Известно време живее, работи и твори в княжество България и чешкият професор Константин Иречек, който също за известно време е министър на просвещението и директор на Народната библиотека. Той е автор на „История на българския народ“ и на един двутомник „Пътуване из България“, където са описани много от съществуващите по негово време руини – крепостни съоръжения и църкви, както и различни други артефакти.

Едно голямо име в българската историография, свързана със Средновековието, е проф. Васил Златарски, който учи в Русия и специализира в Германия. Има над 200 статии, рецензии и студии. Най-голям негов научен труд е „История на Българската държава през средните векове“, замислена в 5 тома, от които излизат преди смъртта му в 1935 г. само три, от които първият е в две части.

Георги Паласчев, родом от Охрид, специализира в Петербург. Издава списание „Минало“. Най-значителните му студии са „Най-старата словенска държава на Балканите през VII в.“, „Българският хан Тервел“, „Бележки върху веществената култура на българското царство“ и др.

Проф. Петър Ников, специализирал в Германия, е посветил много свои изследвания на историята на Второто българско царство. Най-известни публикации са: „Видинското царство до

неговото съединение с България през 1323 г.”, „Татарско-българските отношения през средните векове с оглед към царуването на Смилец”, „Турското завладяване и съдбата на Шишмановци” и др.

Никола Милев, роден в Костурско, учи в Софийския университет и във Виена. Отдава се на дипломатическа дейност. Изследва преди всичко периода на турското владичество, а най-известният му труд е „Католическата пропаганда в България през XVIII в.”.

Проф. Петър Мутафчиев – специализира в Мюнхен и посвещава много свои изследвания на историята на Добруджа. Известна е неговата публикация „Изток и Запад в европейското Средновековие”.

По въпросите на българското Средновековие имат публикации някои чужди историци като Елена Липшиц, Георги Литаврин (СССР), лорд Стивън Рънсиман (Англия) и др.

През втората половина на XX в. големи имена в българската историография са:

- Александър Бурмов („Създаване на Българската държава”, „Хипотеза за хунския произход на българите”, „История на България по времето на Шишмановци” и др.)
- Акад. Димитър Ангелов („Образуване на българската народност”, „Богомилството в България”, „Въпроси на феодализма на българските земи през XIII-XIV в.”, „История на Византия” в 3 тома и мн. др.)
- Проф. Петър Петров („Покръстването на българите”, „Образуване и укрепване на Западната българска държава”, „Въстанието на Ивайло ” и др.)
- Проф. Иван Дуйчев (първи издател на „Извори за българската история” – в два тома и др. статии и студии)

- Проф. Веселин Бешевлиев –най-добрият български епиграфик („Старобългарският надпис”, „Вярата на българите”, „За славянските племена в Североизточна България от VI до IX в.” и др.)
- Доц. Борислав Примов („Богомилският дуализъм. Произход, същност и обществено-политическо значение”, „Бугрите. Книга за поп Богомил и неговите последователи” и др.)
- Проф. Страшимир Лишев („Генезис на феодализма”, „Българският средновековен град”, „Прабългарите и българското народностно име в Европа около началото на V в.” и др.)
- Проф. Васил Гюзелев („Ичергу боилите в Първата българска държава”, „Княз Борис I” и др.)
- Проф. Йордан Андреев ("История на Второто българско царство", "Въведение в Средновековната българска история", "България и световната история", "24 приказки за българската история", "Българските ханове и царе" (в съавторство) и др.

Днес също има немалко историци, посветили се на осветляването на българското Средновековие, като: проф. Иван Тютюнджиев, Иван Лазаров, проф. Пламен Павлов, проф. Петър Добрев и мн. др.

Контролни въпроси:

1. *Какви са периодите на историята на човечеството?*
2. *В какво се изразява съдържанието на изрази «камена епоха»?*
3. *Кога възникват първите раннокласови държави?*

4. В колко и в какви периоди се разделя Българското Средновековие?
5. Какво знаете за видовете исторически извори?
6. Кои са големите имена в българската историопис за Средновековието?